

debatt@klassekampen.no

Aktuell BOK

Anwar Shaikh

ARVTAKEREN: Anwar Shaikh (f. 1945) er økonomiprofessor ved The New School i New York. I 2014 ble han anerkjent som en av verdens ledende heterodokse økonomer i boka «Eminent Economists II», en samling artikler om dagens mest innflytelsesrike økonomer, publisert av Cambridge University Press. Shaikh har doktorgrad i samfunnsøkonomi fra Columbia University (1973) og bachelor i ingeniørfag fra Princeton University (1965). Han bygger i stor grad på arbeidet til de klassiske økonomene, særlig Adam Smith, David Ricardo og Karl Marx.

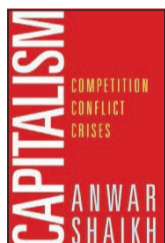
Anwar Shaikh tilbyr et solid grunnlag for et mindre virke

Tilbake til virk

Ingrid H. Kvangraven
ESSAY

Anwar Shaikh
Capitalism –
Competition, Conflict,
Crises
Oxford University Press
(2016)

Går vi tilbake til 1700- og 1800-tallet, vil vi se at de klassiske økonomene, som Adam Smith, David Ricardo og Karl Marx, beskriver, tolker og diskuterer de egenskapene ved kapitalismen som de faktisk observerer. Alle ser kapitalismen som et turbulent system som skaper visse observerbare mønstre, såkalte tendenser, til tross for at samhandlingen individer imellom fremstår som ukoordinert og kaotisk.

Spoler vi så fram til 1960-tallet, kan vi møte en ung masterstudent ved Columbia University i New York ved navn Anwar Shaikh. Han er diplomatbarn fra Pakistan og har valgt samfunnsøkonomi fordi han er sulten på kunnskap om hvordan samfunnet henger sammen, hva som forårsaker underutvikling, kriser, ulikhet, vekst og arbeidsløshet.

Doktrinen unge Shaikh blir møtt med på prestisjeuniversitetet, såkalt nyklassisk økonomi, gir imidlertid få svar på de spørsmålene han har og lite mulighet for kritisk tenkning. Debattene om kapitalismens egenskaper og turbulente tendenser har blitt erstattet med idealiserende teorier med rasjonelle aktører, likevekt og perfekte markeder.

I 2016 finner vi en godt voksen Anwar Shaikh med over førti år som økonomiprofessor ved The New School i New York bak seg.

Dette er et av svært få universiteter som fortsatt underviser i økonomiske teorier utenfor det svært snevre, nyklassiske «mainstream». Shaikh har nettopp publisert sitt livsverk, hvor han bygger på ideene til de klassiske økonomene og måler teoriene opp mot observerbare historiske mønstre.

Som Thomas Piketty, ønsker Shaikh å bringe den turbulente virkeligheten tilbake inn i forståelsen av hvordan kapitalistiske økonomier fungerer. Med grunnsteinene *profittmotiv* og *virkelig konkurranse* kan Shaikh blant annet forklare hvorfor kriser oppstår og gjenoppstår, hva som fører til vekst og arbeidsløshet og hvorfor fri handel ikke nødvendigvis er bra for utviklingsland.

Mens Pikettys politiske råd var tydelig og konkret: «Øk toppskatten!», vil man ikke finne noen enkel løsning hos Shaikh. Dette er fordi han studerer de sosiale prosessene som produserer ulikhet i utgangspunktet, som for eksempel konflikt mellom arbeidstakere og kapitalister, istedenfor å kun se på hvordan man kan omfordele etter at kapitalismen har fått herje.

For Shaikh er det profittraten, altså hvor lønnsomme investeringer er, som til syvende og sist både fører til og begrenser økonomisk vekst. Høy profittrate fører til høy vekst fordi investorer motiveres av profit og tiltrekkes av forventningen om lønnsomhet. Ettersom vekst er et resultat av at profit reinvesteres, er det imidlertid ikke mulig med økonomisk vekst høyere enn profittraten.

«Bare et fåtall økonomer i verden forutså finanskrisen i 2007, blant andre Anwar Shaikh»

Shaikh mener mye økonomisk politikk er feilslått fordi økonomer flest overser profittrats sentrale rolle. For eksempel vil politiske tiltak for å øke etter-

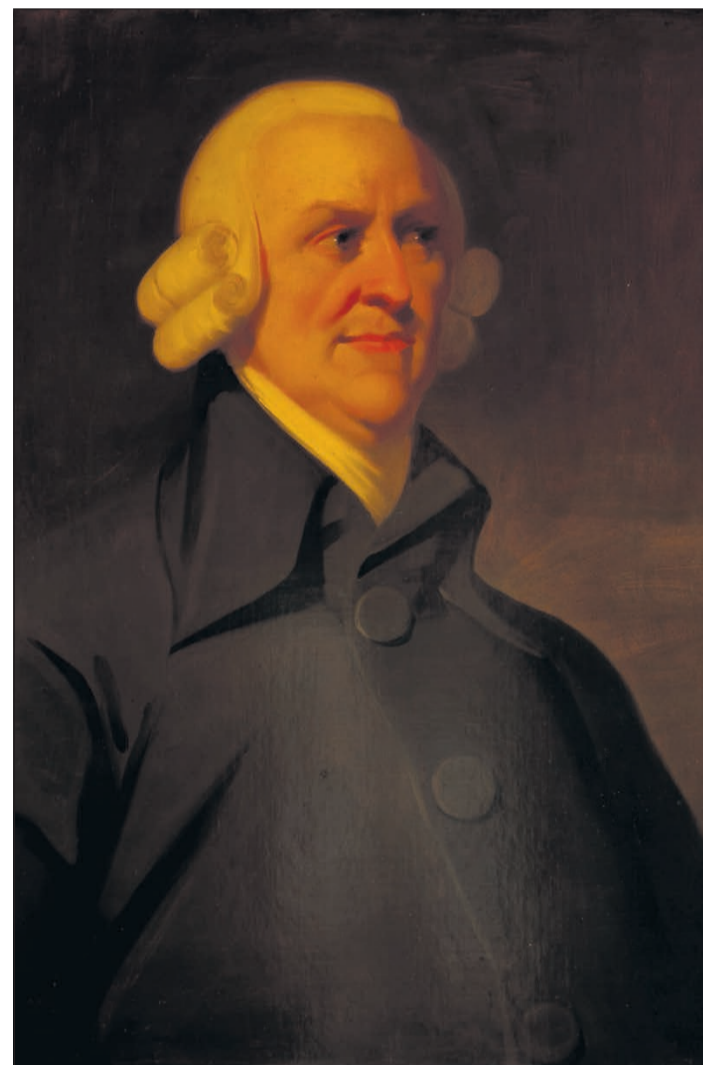
spørsel gjennom økte lønninger føre til en lavere profittrate om produktiviteten ikke også øker, fordi mer profit må gå til å dekke lønnskostnadene. En lavere profittrate bremser økonomisk vekst fordi nye investeringer blir mindre lønnsomme. Videre vil bedrifter kutte ned på ansettelser og aktivt se etter muligheter for å innføre arbeidssparende teknologi. Da dette som regel fører til økt arbeidsledighet, som igjen fører til at arbeidere mister forhandlingsmakt, har politikken som i utgangspunktet skulle øke lønningene fått motsatt effekt.

I Skandinavia har det vært mulig med både høye lønninger og økonomisk vekst fordi økning i produktiviteten har sikret høy profittrate. I USA på 1980-tallet sikret daværende president Ronald Reagan høy profittrate ved å redusere reallønningene i forhold til produktivtveksten og ved å senke renten. I tillegg la deregulering av finanssektoren til rette for at voksende husholdningsgjeld kunne bøte på de amerikanske arbeidernes stagnerende realinntekt. Dermed ble grunnlaget for finanskrisen i 2007 lagt, en krise som bare et fåtall økonomer i verden forutså, blant andre Shaikh.

Finanskrisen ble *utløst* av en boliglånspoble, men det er viktig å påpeke at dette ikke var den underliggende årsaken. Shaikh forklarer gjentatte økonomiske kriser ved å vise til *turbulente og utjevne profittrater*. Dette sentrale poenget i Shaikhs teori er lånt fra Smith og Marx. Det betyr at profittrater i en økonomi over tid utjevnes, men at utjevningen skjer på turbulent vis.

Økonomien vil altså aldri falle til ro i likevekt.

Dette står i skarp kontrast til «mainstream»-økonomers idé om at økonomier befinner seg i

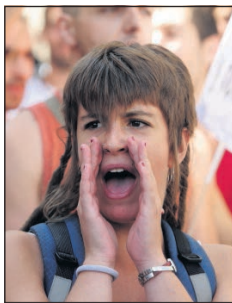
TILBAKE TIL REALISMEN: Økonomifagets pionerer – Adam argumenterer Anwar Shaikh for at økonomifaget må forkaste

likevekt til enhver tid. Shaikh forklarer at i oppgangstider, når profittraten er høy, vil flere bedrifter dannes på grunn av forventninger om lønnsomhet. Men siden det da blir flere bedrifter som konkurrerer mot hverandre, vil prisene presses ned og profittraten falle.

Gjennom slike sykluser vil kapitalismen skape bobler og kriser som man faktisk kan forutse dersom man både anerkjenner at økonomien ikke er i likevekt og vet hvilke forhold man skal følge med på. Shaikh viser at profittraten i USA begynte å falle midt på 1990-tallet og mener at det var dette som var den underliggende årsaken til finanskrisen. Med en fallende

Heterodoks økonomi

ALTERNATIVE FORKLARINGER: Heterodoks økonomi er all økonomisk teori som faller utenfor den nyklassiske «mainstreamen». Det finnes et mangfold av slike økonomitradisjoner. De økonomiske analysene som kunne brukes til å forutse og forklare finanskrisen i 2007 kom fra heterodokse tradisjoner som ikke lenger undervises ved de fleste universiteter. Siden finanskrisen har studentbevegelser verden rundt derfor krevd en mer pluralistisk økonomiutdanning, hvor det også undervises i heterodokse teorier.

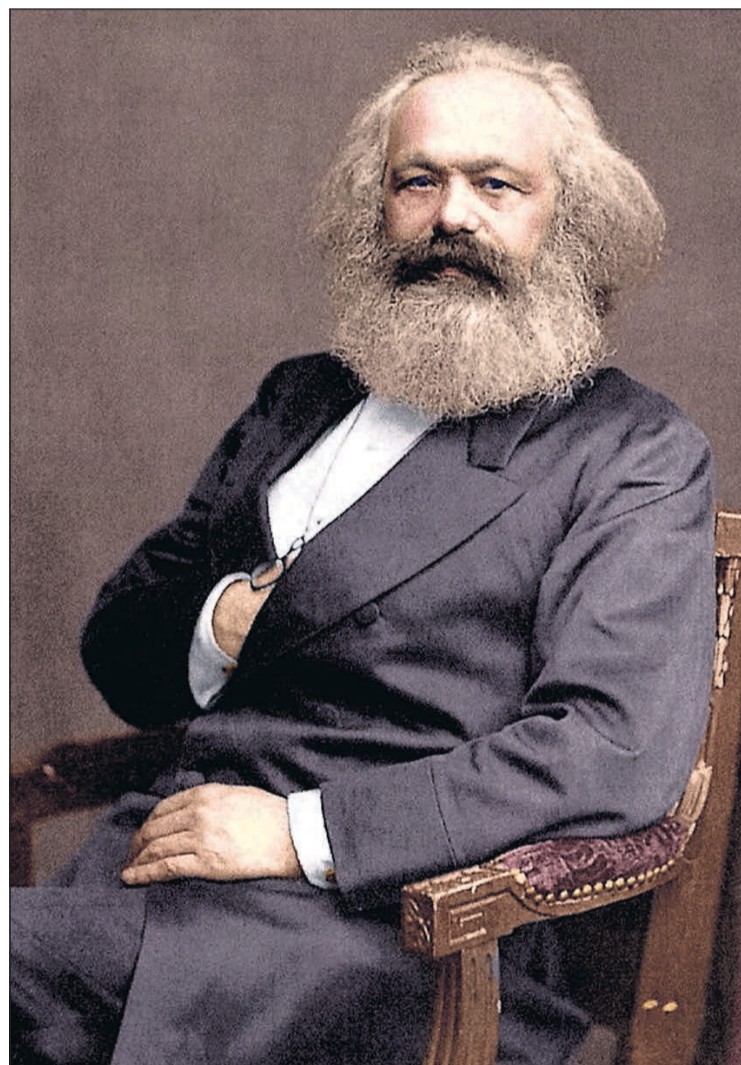

” Hvordan kan kapitalismen produsere så forutsigbare økonomiske mønstre til tross for at institusjoner, regelverk og politiske strukturer endrer seg over tid? Svaret ligger i at mønstrene styres av profittmotivet, som forblir kapitalismens sentrale reguleringsmekanisme. På overflaten endres det kapitalistiske systemet hele tiden, men kjernen forblir den samme.

Fra «Capitalism – Competition, Conflict, Crises»

lighetsfjernt økonomifag, skriver Ingrid H. Kvangraven.

Virkeligheten

Smith, David Ricardo og Karl Marx – observerte alle kapitalismen i sin samtid og så at den var et turbulent system. I sitt livsverk «Capitalism» livsfjerne teorier og finne tilbake til en slik virkelighetsforankring.

ILLUSTRASJONER FRA WIKIMEDIA COMMONS

profittrente var det grenser for hvor lenge politikerne kunne pumpe opp systemet med gjeld.

Denne typen forklaring på finanskrisen undervises ikke lenger ved de fleste økonomi-institutter. I stedet serveres studenter teorier om et harmonisk, perfekt økonomisk system, hvor økonomiske problemer som kriser, handelsunderskudd og arbeidsledighet anses som avvik. Siden virkeligheten ikke er perfekt, har det blitt mer forskning på slike avvik siden 1970-tallet, for eksempel på forskjellige former for *ufullkommen konkurranse*. Shaikh mener det er absurd å basere økonomisk analyse på avvik fra et virkelig-

hetsfjernt ideal, og han baserer derfor heller analysen sin på det han kaller *real competition*, *virkelig konkurranse*.

I virkeligheten er konkurransen mellom bedrifter aggressiv. Identiske bedrifter velger ikke passivt den optimale varemengden de vil produsere gitt en viss pris, som det fremstilles i nyklassiske modeller med perfekt konkurranse.

I virkeligheten er bedrifter forskjellige, de har tilgang til forskjellige typer teknologi og har dermed forskjellige muligheter for profitt. Bedriftene med de laveste kostnadene kan sette de laveste prisene og dermed presse andre bedrifter ut av markedet. Det er disse mest konkurranse-

dyktige firmaene, som i realiteten styrer prisene. Åpner man opp for fri, internasjonal konkurranse er det fullt mulig at brorparten av disse bedriftene konsentreres i bare noen få land.

Virkelig konkurranse opererer også internasjonalt. Det er *bedrifter* som konkurrerer mot hverandre, ikke land, og reelle valutakurser justeres ikke for å sikre handelsbalansen, men blir bestemt av de reelle forholdene innad i land, som arbeidskostnader og produktivitet. Dermed vil en handelsubalanse vedvare så lenge de reelle forholdene vedvarer, og det finnes ingen automatikk som sikrer at alle land ender opp i handelsbalanse

som resultat av fri handel.

Tvert imot vil man forvente å se en handelsubalanse som reflekterer hvilke land som har de laveste kostnadene og dermed de mest konkurransedyktige bedriftene. De landene med høye kostnader og lite konkurransedyktige bedrifter må forvente å få handelsunderskudd om de åpner for fri handel. Ettersom de vil måtte ta opp lån for å dekke underskuddet, vil man forvente å se økt gjeldsbyrder og gjentatte gjeldskriser blant de landene som ikke klarer å konkurrere på det internasjonale markedet.

Årsaken til USAs handelsunderskudd er dermed ikke restriksjoner på fri handel eller valuta-manipulering, slik mange økonomer hevder, men landets høye kostnader i forhold til handelspartnerne sine, som Tyskland og Kina. For Shaikh er altså ikke problemene i verden avvik fra det perfekte, men en naturlig konsekvens av hvordan kapitalismen fungerer.

Selv om analyse av kapitalismen som et turbulent system har vært marginalisert de siste femti årene, har et lite rom for kritisk analyse åpnet seg. Man ser det med Pikettys akademiske suksess, med studentbevegelsene som krever mer pluralisme i økonomiutdanningen verden over, og nå med all oppmerksomheten rundt Anwar Shaikhs byggverk som alt er å finne på flere progressive pensumlister.

Rommet for kritisk analyse har åpnet seg også i Norge, for eksempel med utgivelsen av Roman Eliassens bok «Hysj vi regner – hvorfor økonomer ikke forstår virkeligheten» tidligere i vår, og med lansering av Rethinking Economics Norge, et nettverk med mål om å fornye og berike økonomifaget.

En mer helhetlig og virkelighetsnær forståelse av hvordan kapitalismen faktisk fungerer vil kunne utvide debatten om økonomisk politikk og danne et grunnlag for mer nyansert og realistisk økonomisk analyse.

Ingrid H. Kvangraven,
doktorgradsstudent i økonomi ved
The New School
ingridhk@gmail.com